

JONO UŽURKOS KNYGOS „LIETUVOS KARIUOMENĖS ATKŪRIMAS 1988–1991 METAIS.— VILNIUS, KRONTA, 2004.— 655 P.“

R E C E N Z I J A

Jonas Užurka knygos „Lietuvos kariuomenės atkūrimas 1988–1991 metais“ įvade kelia sau tikslą nušviesti Lietuvos kariuomenės atkūrimo istoriją, remdamasis dokumentais, atsargos karininkų prisiminimais. Knyga susideda iš keturių skyrių.

I skyriuje „Lietuvos kariuomenės atkūrimas ir tragedija 1918–1940 metais“ bandoma apžvelgti Lietuvos kariuomenės istorinius įvykius tarpukario metais.

II skyrius „Lietuvos atsargos karininkų sąjungos (LAKS) atkūrimas 1988–1990 metais“ skirtas Lietuvos atsargos karininkų sąjungos atkūrimui 1988 m. ir šios Sąjungos veiklai atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 metais.

III skyrius „LR jaunuolių karo tarnybos reikalų komisijos įkūrimas prie LR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ir jo veikla“ iš esmės skirta šios komisijos narių prisiminimams ir svarbiausiems komisijos darbams nušviesti.

IV skyrius „Krašto apsaugos struktūrų atkūrimas“ tarsi reikalauja, kad jame būtų aptariamose krašto apsaugos struktūrų atkūrimo problemos, tačiau skyriuje analizuojama įvairaus laikotarpio ir įvairi medžiaga, siekianti net 2002 metus.

Nors ioje knygoje pateikiama nemaža istorinės medžiagos, tenka konstatuoti, kad, deja, joje yra daug netikslumų, tendencingai parinktų dokumentų ištraukų bei neatitikimo realios tikrovės. Kadangi knyga pretenduoja į istoriją tyrinėjančių knygų gretą, tokie netikslumai, kurie yra, negalimi, nes jie tiek iškraipo istorinius faktus, tiek menkina pačios knygos vertę. Pabandysime kai kuriuos iš jų nurodyti:

1. Vienas iš pagrindinių knygos trūkumų – autorius nenurodo, iš kur paimti vieni ar kiti faktai, iš kur paimti cituojami dokumentai. Kadangi nenurodomi šaltiniai, kyla pagrįstų abejonių dėl cituojamų dokumentų ar faktų tikrumo.
2. Pasigendama medžiagos dėstymo nuoseklumo, sugrįžtant atgal į jau aptartus klausimus, kartojamasi (46, 47, 64, 77, 79, 85, 86, 175, 178, 231, 329–332, 380, 390–391, 441, 460 puslapiai).
3. 11 p. autorius teigia, kad jis įstojo į Sankt Peterburgo aukštąją karo vadų mokyklą ir ją baigęs nuo 1971 m. tarnavo. Tada, kada jis mokėsi, tokio miesto Sovietų Sąjungoje nebuvo. Buvo Leningradas.
4. Žodyje skaitytojui 14 p. nurodo, kad Lietuvos atsargos karių sąjungos nariai 1989 m. dirbo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos komisijoje. Tada Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nebuvo. Buvo Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba.
5. 22 p. cituoja Rusijos gynybos ministro P. Gračiovo kalbos, pasakytos 1992 m. gegužės 19 d. Kaune, ištrauką. Deja, 1992 m. gegužės 19 d. P. Gračiovas jokios kalbos Kaune nėra pasakęs, nes tą dieną jo Lietuvoje nebuvo. P. Gračiovo vizitas į Lietuvą įvyko ne 1992, bet 1993 metais.
6. 28, 242 puslapiuose J. Užurka save įvardija kaip atsargos pulkininką. Deja, jam toks laipsnis nėra suteiktas. Jam suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis.

7. 36 p. teigiama, kad 1918 m. „kartu buvo steigiami ir gudų kariniai daliniai, bet jų steigimo greitai buvo atsisakyta“. Deja, buvo ne taip. 1919 m. pradžioje Vokietijos kariuomenė užleido Lenkijos kariuomenei Gardiną, kur buvo dislokuotas 1-asis gudų pulkas. Pulkas lenkų buvo nuginkluotas. Po to Lenkijos kariuomenei stumiant iš Lietuvos teritorijos bolševikus ir užėmus Vilnių, gudų gyvenamos teritorijos pateko Lenkijos įtakon. Taigi šių dalinių išformavimą lėmė susiklosčiusios istorinės sąlygos, o ne kieno nors subjektyvi valia.
8. 37 p. minimas kar. J. urauskas. Nebuvo tokio karininko. Buvo karininkas J. urauskas.
9. 38 p. teigiama, kad plk. ltn. K. Ladiga buvo kariuomenės vadas. Plk. ltn. K. Ladiga niekada nebuvo Lietuvos kariuomenės vadas. Jo aukščiausios karinės pareigos – armijos vadas.
10. 39 p. teigiama, kad 1920 m. lenkai pasitraukė iš Lietuvos, bet prie Rykantų lietuvius lenkai pasitiko „nuožmia ugnimi“. Kaip galėjo sutikti „nuožmia ugnimi“, jei, anot J. Užurkos, jie buvo iš Lietuvos pasitraukę?
11. 39 p. teigiama, kad „pagal tuo metu galiojusius tarptautinės teisės aktus Lietuvai turėjo priklausyti Žečpospolitos laikų žemės – nuo Augustavo iki Gardino ir Lietuvos Brastos.“ Autorius, deja, nenurodo pagal kokius teisės aktus tai turėjo priklausyti. Šiuo atveju dėstoma medžiaga to reikalauja.
12. 41 p. minimas Lietuvos kariuomenės plk. K. Leščinskas. Lietuvos kariuomenėje toks pulkininkas niekada netarnavo.
13. 45 p. neteisingai teigiama, kad P. Kubiliūnas buvo pirmasis Lietuvos kariuomenės savanoris. Pirmasis oficialiai įregistruotas karininkas savanoris buvo Kazys kirpa.
14. 49 p. reikėtų nurodyti, kad sienų apsauga buvo perduota Vidaus reikalų ministerijos žinion.

15. 51 p. visai nesuprantami teiginiai. Kalbama, kad Lietuvos politikai, patikėję pažadais, kad lenkai daugiau nepuls, sumažino kariuomenę ir bent dviem dešimtmečiams prarado Vilnių, Seinus, Gardiną, Lydą. „Šiomis sunkiomis Lietuvos tautai ir ypač kariuomenei dienomis mūsų politikai sudarė okupantams sąlygas, o buvo ir tokių kaip Voldemaras, sunkiu metu sprukusių užsienin“. Deja, nenurodoma, kada Lietuva taip nusikalstamai, anot J. Užurkos, sumažino kariuomenę, kada kas spruko užsienin. Tokiems rimtiems kaltinimams reikėtų rimto paaiškinimo.
16. 52 p. reikėtų paaiškinti, kada pradėjo veikti Valstybės gynimo taryba bei Karo taryba, nes jos veikė ne visą Antano Smetonos prezidentavimo laikotarpį. Taip pat iame puslapyje nesuprantamas teiginys, kad buvo „pastatytas Nežinomo kareivio kapas“. Kaip galima kapą pastatyti?.
17. 53–58 puslapiuose pateiktas svarbesnių datų sąrašas. Deja, neaišku, kokiais kriterijais vadovaujantis šios datos pateiktos. Kodėl 1920 m. prasideda įrašu, kad 1919 m. latvių ir lenkų kariuomenė užėmė Daugpilį. Iš tikrųjų latvių ir lenkų kariuomenė Daugpilį užėmė 1920 m. sausio 4 d.
18. 60 p. viename sakinyje net dvi klaidos. Autorius teigia „1939 m. rugsėjo 9 d. Generalinio štabo viršininkas plk. Stankaitis duoda trumpus nurodymus“. Pirmiausia 1939 m. tokios kariuomenės institucijos, kaip „Generalinis štabas“, nebuvo, buvo „Kariuomenės štabas“. Ta pati klaida ir 62 p. Antra, 1939 m. rugsėjo mėn. Kariuomenės štabo viršininku buvo div. gen. Stasys Pundzevičius, o ne plk. Stankaitis..
19. 63 p. teigiama, kad „1940 m. birželį jau bolševikinė Lietuvos valdžia visus likusius lenkų karius atidavė Sovietų valdžiai. Tūkstančiai lenkų karių buvo deportuoti į Sovietiją ir ten užkankinta“. Iš tikrųjų internautieji Lietuvoje Lenkijos kariai Sovietų Sąjungai buvo perduoti 1940 m. liepos 10–12 d. Ta-

čiau Sovietų Sąjungoje jie nebuvo užkankinti. 1941 m. paskelbus amnestiją, dalis jų išliejo į Sovietų Sąjungoje formuojamą lenkų armiją, o dauguma – į generolo Vladislavo Anderso korpusą ir kariavo prieš vokiečius Mažojoje Azijoje, Egipte ir Italijoje.

20. 60 p. teigiama, kad pirmosios keturios Sovietų Sąjungos kariuomenės įgulos buvo įkurdintos Lietuvoje pagal sutartį, todėl „to negalima vertinti kaip okupacijos“, o 64 p. teigiama, kad „1939 m. lapkričio 15 d. /.../ į Lietuvą buvo įvestos ir Naujojoje Vilnioje, Alytuje, Prienuose ir Gaižiūnuose dislokuotos sovietinės įgulos. Tai pirmas Lietuvos okupavimo žingsnis“. Iškyla klausimas, kuriuo teiginiu tikėti?
21. 67 p. gen. M. Rėklaitis įvardijamas, kai KAM Ypatingojo skyriaus viršininkas (birželio 15 d.) Iš tikrųjų birželio 15 d. KAM Ypatingojo skyriaus santykiams su SSRS kariuomene viršininku buvo plk. S. Zaskevičius.
22. 69 p. raoma: „Birželio 17-osios rytą korpuso (Raudonosios armijos – G. S.) junginiai jau žygiavo per Kauną, kur buvo šiltai sutikti su gėlėmis.“ Deja, paliekant teiginį be paaiškinimo, jis iškreipia istorinę tiesą. Ir atkartoja sovietinės propagandos teiginius.
23. 76 p. teigiama: „Kariuomenės gynybinį pajėgumą ypač didino Lietuvos sąjunga, pavaldi kariuomenės vadui“. Neteko girdėti, kad tokia organizacija, pavaldi kariuomenės vadui, tarpukario Lietuvoje būtų egzistavusi.
24. 82 p. raoma: „Vasario mėn. divizija vėl buvo pervesta į Kuršą, kur dalyvavo kautynėse prieš Kuršo grupuotę, kol kapituliavo. Čia ir baigėsi 16-osios divizijos kruvinų kovų kelias“. Autorius klaidina skaitytoją. Kapituliavo ne 16-oji lietuviškoji divizija, o vokiečių Kuršo grupuotė.
25. Neatitinka istorinės tiesos ir teiginys 85 p.: „Garbingą antinacinę kovą buvo pasiryžę tęsti ir Lietuvos kariai, susibūrę į gen.

P. Plechavičiaus organizuotą Vietinę rinktinę, tačiau kova buvo nelygi – jos kariai sulaukė negailestingų represijų.“. Lietuvos vietinė rinktinė buvo suburta kovai su artėjančia prie Lietuvos sovietine kariuomene, o ne su Vokietijos kariuomene.

26. 86 p. autorius rašo, kad 1945 m. „Lietuvos Vyriausybė kreipėsi į tautą, kad būtų nutrauktas pasipriešinimas“. 1945 m. Lietuva buvo okupuota ir neegzistavo jokia Lietuvos Vyriausybė. Tebuvo tik okupantų įkurta marionetinė Lietuvos SSR vyriausybė.
27. 128, 332 puslapiuose: 1990 m. rugpjūčio mėn. J. Užurkai nebuvo suteiktas ats. plk. ltn. laipsnis. Tuo metu jis turėjo sovietinį ats. papulkininkio laipsnį.
28. 178 p. teigiama, kad „pirmoji LAKS vadovybė, jos nariai rūpinosi šventu reikalu – visomis jėgomis prisidėti prie Lietuvos valstybės ir jos kariuomenės atkūrimo.
Apie kokią nors asmeninę naudą tuo metu net ir pagalvoti buvo ventvagi ka.“
Dėl šių teiginių teisingumo kelia abejonių knygos 148–149 puslapiai, kuriuose pateikiamas LAKS programos projektas. IV skyriuje teigiama:
„IV. Dėl atsargos (dimisijos) karininkų teisių:
- paruošti ir pateikti Lietuvos TSR AT pasiūlymus „Dėl karo, darbo veteranų, išstarnavusių nustatytą metų skaičių kariuomenėje, Lietuvos piliečių ir jų šeimų aprūpinimo“;
- siekti, kad Lietuvos piliečiai, atlikę karo tarnybą arba darbo prievolę už respublikos ribų, išėję į pensiją sugrįžtų į savo respubliką ir būtų aprūpinti darbu, gyvenamuoju plotu ir kt. pagal veikiančius įstatymus;
- kelti klausimą, kad 29-ojo teritorinio šaulių korpuso karininkams būtų įskaitytas stažas nuo tarnybos pradžios.“
29. 193 p. spausdinamuose dim plk. J. Paužolio atsiminimuose teigiama, kad 1990 m. balandžio 25 d. LR AT priėmė nutari-

- mą dėl Krašto apsaugos departamento įsteigimo. Iš tikrųjų, tokį nutarimą priėmė ne Aukščiausioji Taryba, bet Vyriausybė.
30. 212 p. 1989 m. tiek A. Keblikas, tiek E. Bilevičius turėjo ne pulkininko leitenanto, o papulkininkio laipsnius.
 31. 220 p. nurodomas vyr. lt. Algis Juozas Norkūnas, o 222 – ame – vyr. lt. Algis Juozas Morkūnas.
 32. 232–234 puslapiuose iš konteksto atrodo, kad spausdinama LAKS rašto Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojui K. Motiekai kopija. Nors rašte yra pateikiami rimti kaltinimai kai kuriems KAD pareigūnams, nenurodytas šaltinis, iš kur šis raštas paimtas, todėl kelia abejonių, ar jis nėra suklastotas. Tas pats pasakytina ir apie 245–246 puslapiuose cituojamą neva Ministrui Pirmininkui rašytą raštą.
 33. 240 p. teigiama: „„KAD generalinio direktoriaus 1990 07 01 įsakymu Nr. 80 KAD-e dirbantiems LAKS nariams buvo uždrausta mūsų LAKS, pabrėžiu: ne politinės, o visuomeninės organizacijos veikla“. Iš tikrųjų toks KAD generalinio direktoriaus įsakymas buvo išleistas ne 1990 m. o 1991 m.
 34. 254 p. A. Ambrazevičius įvardijamas viceministru. A. Ambrazevičius nebuvo viceministras. Jis buvo Krašto apsaugos ministerijos sekretorius.
 35. Visiškai nesuprantama, kodėl 420–423 puslapiuose cituojamas „Tiesos“ laikraštje spausdintas straipsnis nenurodomas kaip straipsnis iš „Tiesos“.
 36. 423–425 puslapiuose ištiesai cituojamas LAKS Centro valdybos raštas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui V. Landsbergiui. Būtina nurodyti Seimo archyvo bylą ir lapą, kur jis saugomas, arba LAKS Centro valdybos archyvo duomenis, kur toks raštas yra.

37. 430 p. kažkodėl neįtinkantys J. Užurkai KAD pareigūnai apkaltinti tuo, kad per sausio įvykius dėl „KAD vadovybės, mirtųjų pareigūnų aplaidumo ir sąmoningos veiklos nebuvo išsaugotos materialinės vertybės ir dokumentacija /.../ Ypač baisu, kad buvo pagrobta apranga, kuria vėliau pasinaudojo ja apsirengę kolaborantai...“. Visai neaišku, kodėl neminama, kad už tias materialines vertybes buvo atsakingas IV, arba Užnugario skyriaus, darbuotojas, LAKS narys.
38. 456 p. teigiama, kad Krašto apsaugos departamentas buvo perorganizuotas į Krašto apsaugos ministeriją. Krašto apsaugos departamentas nebuvo perorganizuotas į Krašto apsaugos ministeriją, Krašto apsaugos departamentas 1991 m. spalio 16 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 435 buvo likviduotas.
39. Plk. A. Vaitkaičio atsiminimuose 467 p. neteisingai nurodoma Krašto apsaugos mokyklos įsteigimo data – 1993 metai. Iš tikrųjų Krašto apsaugos mokykla įsteigta 1992 metais.
40. 474 p. Manau, visiškai neatsakingas autoriaus teiginys, kadangi jis neparemtas jokiais faktais, kad „Lietuvos kariuomenėje buvo dvi kariuomenės – viena veikianti pagal galiojančius LR įstatymus, kita – Savanoriškoji tarnyba – ignoruojanti Karo prievolės įstatymą, gyvenanti pagal savo savanoriškumo principus“.
41. 478 p. neteisingai nurodyta Lietuvos ir Rusijos derybų delegacijų dėl Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos pirmojo susitikimo data. Susitikimas įvyko ne 1992 m. sausio 29 d., o sausio 31 d.
42. 480 p. J. Užurka teigia, kad 1992 m. rugsėjo pradžioje Lietuvoje buvo daugiau kaip 34 tūkst. Rusijos kariškių. Iš tikrųjų tada Lietuvoje jų buvo apie 20–22 tūkst.
43. Absoliuti netiesa teigiama 511 p., kad 1991 metais sukurta karininkų uniforma buvo įteisinta tik 1999 metais. 1999 me-

tais patvirtintas uniformos modelis nieko bendro neturėjo su 1991 m. kurtos uniformos pavyzdžiais, nes komisijos nariai, kurie dalyvavo naujos uniformos kūrimo darbe, neturėjo jokios informacijos apie kažkokią 1991 m. sukurtą uniformos modelį.

44. 522 p.: 1991 m. Pasienio apsaugos tarnybos viršininkas apkaltingas tuo, kad nevykdė Krašto apsaugos departamento generalinio direktoriaus 1991 m. rugpjūčio 8 d. įsakymo ir neapginklavo pasienio apsaugos postų tarnautojų. Iš tikrųjų V. Česnulevičius to padaryti negalėjo, nes aukščiau minėto krašto apsaugos ministro įsakymo dalies dėl pasieniečių apginklavimo vykdymą 1991 m. rugpjūčio 7 d. potvarkiu vicepremjeras V. Pakalni kis sustabdė, motyvuodamas tuo, kad tai prie tarauja Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gegužės 24 d. nutarimui, kuriame nurodoma, jog šaunamieji ginklai krašto apsaugos tarnybos darbuotojams išduodami tik pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimą. (žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 7 d. potvarkis Nr. 505p).
45. 532–533 puslapiuose pateikiamos kažkokių spec. tarnybų pažymos apie padėtį Krašto apsaugos ministerijoje. Šiuo atveju reikėtų nurodyti, kokių tai tarnybų pažymos, nes, nenurodant altinio ir to, kaip ios pažymos pateko autoriui į rankas, susidaro įspūdis, kad tai paprasčiausi falsifikatai.
46. 537–538 puslapiuose pateikiama kažkokie anoniminio tarpukario Lietuvos karininko ra tas kažkokiai Respublikos vadybei. Kiek man teko susidurti su tarpukario karininkų rašytais raštais, tokio pateikto rašto stilius rodo, kad tai rašyta arba pačio J. Užurkos, arba kažkieno kito, bet ne tarpukario Lietuvos karininko. Jei panašus raštas ir buvo pasiųstas kuriai nors Lietuvos valdžios institucijai, tai buvo parašytas tik pasinaudojant tarpukario karininko pavarde, juo labiau kad

nenurodoma to karininko pavardė ir kam tas raštas buvo nu-
siųstas, todėl pačio fakto patikrinti nėra galimybių.

47. 571–578 puslapiuose ir kai kuriose kitose vietose pateikiami P. Maštavičiaus atsiminimai. Kadangi P. Maštavičius knygos išleidimo dieną jau buvo miręs, knygoje turėjo būti nurodyta, kur saugomas atsiminimų rankraštis, kadangi miręs žmogus jau negali nei paneigti, nei patvirtinti spausdinamus teiginius, todėl, norint patikrinti, ar tikrai jis taip rašė, būtina žinoti atsiminimų saugojimo vietą. Apskritai būtų tikslinga nurodyti ir tai, kur saugomi kitų karininkų spausdinami atsiminimai. Pvz., 460 p. Maštavičiui priskiriamas teiginys, kad „Kovai su „omonininkais“ buvo organizuotas spec. būrys, kuris pagal jo nustatytą laiką būdavo pasalose „omonininkams“ gaudyti. Būriui po nustatyto laiko palikus savo pasalos vietą, pasirodydavo „omonininkai“ ir darė savo juodą darbą...“ Deja, jokiuose oficialiuose dokumentuose apie tokio būrio egzistavimą net užuominos neteko surasti. Jeigu toks būrys egzistavo, nuoroda į saugomus P. Maštavičiaus prisiminimus būtų svarbus istorinis šaltinis. Deja, dabar tai abejotinas teiginys.
48. 517 p. V. Česnulevičius neteisingai įvardijamas kaip „žvalgybos šefas“. V. Česnulevičius vadovavo Imuniteto tarnybai, o žvalgybos funkcijas tada vykdė II, o ne Imuniteto tarnyba. Todėl V. Česnulevičius negalėjo būti „žvalgybos šefas“.
49. 610 p. sąrašė Nr. 27 nurodytas A. Londeris. Tokio darbuotojo kariuomenės vadovybės aparate nėra buvę.
50. 614 p. spausdinamuose P. Maštavičiaus ir A. Lekavičiaus atsiminimuose teigiama „Gynybos štabe surengtame renginyje KAM įkūrimo 10 metų sukakčiai paminėti ir ministerijos istorikas, ir konservatorius profesorius savo pranešimuose akcentavo, kad krašto atkūrimo atskaitos tašku reikėtų laikyti 1996 metus. Štai kaip – bus taip, kaip norėtusi, kad būtų, o ne taip, kaip iš tikrųjų“. Reikia pažymėti, kad šis teiginys neati-

tinka tikrovės. Pirmiausia konferencija buvo skirta ne KAM, o krašto apsaugos sistemos 10-mečiui paminėti. Pranešimai atspausdinti atskira knygele „Konferencijos „Lietuvos krašto apsaugos sistemos atkūrimas“ medžiaga“ V., 2000.– 187 p., ir ten panašių teiginių nėra.

540 p. autorius rašo „Turime laiko sustabdyti pyktį, sustabdyti ambicijas ir šaltu protu dirbti vardan mūsų ateities, kad nepakartotume netolimos mūsų istorijos klaidų“. Tai labai geros mintys, tik gaila, kad Jonas Užurka jomis nesivadovavo rašydamas šią knygą. Knygoje, deja, labai daug emocijų, o ne istorinių faktų padiktuotų teiginių. Juos istoriniais faktais ar argumentais tiek paneigti, tiek pagrįsti yra sunku, todėl recenzentas jų visai ir nenagrinėjo.

Dr. Gintautas Surgailis

Vilnius, 2005 m, kovo 18 d.